

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
імені В.М.КОРЕЦЬКОГО
НАН УКРАЇНИ

Держава і право

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ЮРИДИЧНІ І ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Випуск 22

Київ 2003

мислити завдання сучасного конституційного будівництва, провести паралелі між діючими раніше та існуючими конституційно-правовими інститутами для встановлення взаємозв'язку, наступності або розриву правової традиції, а також визначити лінію прогресу у розвитку різних форм та видів конституційних установ. Вивчення витоків існуючих конституційних установ об'єктивно потребує поглибленої уваги до їх аналогів або прототипів, які діяли на початку конституційного розвитку вітчизняної державності. Ретроспективне наукове пізнання, первинно спрямоване у глибину історії, озброює дослідника неперевершеною зброєю та піднімає його на необхідну висоту дослідження та перспектив розвитку конституційних інститутів.

1. Коркунов Н.М. Лекции по общему государственному праву. — СПб., 1914. — С.267–268. 2. Котляревский С.А. Власть и право. Проблема правового государства. — М., 1915. — С.16. 3. Лазаревский Н.И. Русское государственное право. — Пг., 1917. — Т.1. — С.11–13. 4. Лазаревский Н.И. Самоуправление // Мелкая земская единица. — СПб., 1903. — С.51. 5. Михайловский А.Г. Реформа городского самоуправления в России. — М., 1908. — С.40. 6. Тимофеев А.Г. Самоуправление и автономия. — СПб., 1906. — С. 8-9. 7. Яценко А. Теория феодализма: опыт синтетической теории права и государства. — Юрьев, 1912. — С. 342. 8. Нольде Б.Э. Очерки русского государственного права. — СПб., 1911. — С.261–262. 9. Велихов Л.А. Основы городского хозяйства. — М., 1996. — С.238. 10. Батанов О.В. Територіальна громада — основа місцевого самоврядування в Україні. — К., 2001. — С.27. 11. Плеханов Г.В. Соч.: В 24 т. — Т.16. — С.177. 12. Ленин В.И. Полн. собр. соч. — Т.16. — С.339, 340, 341. 13. Ленин В.И. Полн. собр. соч. — Т.10. — С.30. 14. IV съезд РСДРП // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986 гг.). — М., 1983. — Т.1. — С.184–185. 15. Муниципальное право: Учебн. для вузов / Под ред. А.М. Никитина. — М., 2000. — С.19. 16. Палиенко Н.И. Учение о существе права и правовой связанности государства. — Х., 1908. — С.319–320. 17. Палиенко Н.И. Правовое государство и конституционализм // Вестник права. — 1906. — №1. — С.37. 18. Палиенко Н.И. Областная Автономия и Федерация. — Х., 1917. — С.6, 7. 19. Кокошкин Ф.Ф. Русское государственное право. — М., 1908. — С.47. 20. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. — М., 1910. — С.208. 21. Кистяковский Б.А. Государство правовое и социалистическое // Вопросы философии. — 1990. — №6. — С.142–144. 22. Кистяковский Б.А. Сущность государственной власти. — Ярославль, 1913. — С.479. 23. Родионов Л.М. Правовое государство. — М., 1906. — С.16, 115.

Г.В. ЛАВРИК

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЄСТРАЦІЇ АКТИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ У 1919 — 1920 рр. ТА ЇЇ АНТИРЕЛІГІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ

Зміна політичної ситуації після жовтневого перевороту 1917 р. призвела до втрати наукової і загальної культурологічної традиції документальної фіксації особистих і соціальних характеристик кожної окремої людини, фактів її народження і смерті, спричинила відмову від запозичення досягнень попередників у регулюванні цієї функції нормами канонічного права.

© ЛАВРИК Галина Володимирівна — кандидат історичних наук, доцент Полтавського державного педагогічного університету

Питання, які торкалися цієї проблеми, порушувалися вітчизняними дослідниками справи документування актів громадянського стану. Так, О.Єлпатьєвський оцінює метричні записи як одну із найстабільніших документальних систем і розглядає їх суспільне правове призначення.

Законодавство про реєстрацію актів громадянського стану перших років радянської влади нерідко потрапляє в поле зору авторів, котрі присвячують свої праці становленню і розвитку правових інститутів, зокрема українського сімейного прав. Проте до глибокого і повного аналізу умов та характеру регламентації записів актів громадянського стану в УСРР вони не вдаються.

Утім відтворення загальної картини порядку реєстрації актів громадянського стану в радянській Україні та його антирелігійної спрямованості сприяло б не тільки визначенню правового статусу релігійних інститутів, а й кращому розумінню практики нормативного регулювання шлюбно-сімейних відносин у пореволюційне та наступні десятиліття.

Поки закладалися основи економічного, політичного, державного, юридичного будівництва в країні відбувався пошук конкретних форм відносин держави і церкви, у межах якого порушувалося і питання про облаштування ведення актів громадянського стану. Низка правових актів з цього приводу була передбачена і радянським урядом України. Конкретизуючи положення ст. 8 декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” від 22 січня 1919 р., про ведення актів громадянського стану “виключно цивільною владою”¹, вони відбивали усталені інтереси російського більшовицького режиму щодо здійснення — одночасно з відокремлення церкви від держави, — “громадянської реєстрації”. Ця, одна із найважливіших і найскладніших у більшовицькому розумінні реформ, повинна була мати своїм наслідком “переробку” поглядів на всі звички домашнього вжитку, на всі сімейні родинні стосунки, в основі яких на той час перебували “релігійний” світогляд, різного роду застарілі звички і забобони².

Відповідно до декрету Раднаркому УСРР від 20 лютого 1919 року “Про організацію відділів записів актів громадянського стану” та інструкції щодо його впровадження завдання з “громадянської реєстрації” в Україні покладалося на підпорядковані Центральному відділові записів актів громадянського стану (Центрозагсу) при Народному комісаріатові внутрішніх справ місцеві (повітові, волосні, міські чи районні у великих містах) та окружні підвідділи записів актів громадянського стану при відділах внутрішніх справ, а згодом — при відділах управління виконавчих комітетів рад (виконкомів)³. (Такий підхід у побудові місцевих органів загсу завідуючий Центрозагсом І.К.Сухоплюєв у жовтні 1921 р. на Всеукраїнському з’їзді завідуючих губернськими відділами управління і начальників губернської міліції пояснював тим, що “предметом їх відання є запис актів, що мають державне значення, тобто суто адміністративна діяльність, а не судова, та збір лише статистичних даних”)⁴.

Наприклад, Харківський окружний підвідділ актів громадянського стану розпочав свою роботу при відділі управління губвиконкому з середини грудня 1919 р. Маючи наміри відновити реєстрацію актів громадянського стану приблизно у тому вигляді й обсязі, в якому вона здійснювалася з початку 1919 р. до “Денікінської навали”, співробітники цього відділу “відкрили” запис актів громадянського стану для центральної частини міста Харкова при окружному підвідділі загсу, а в більш віддалених від центру районах влаштували відповідні районні підвідділи.

Завдяки виявленню у деяких типографіях міста залишків замовлень актових (реєстраційних) книг і бланків, цей “проект громадянської реєстрації” вдалося

реалізувати досить швидко. Майже одночасно на початку 1920 р. розпочали роботу центральний підрозділ при окружному підрозділі загсу і районні: Петинсько-Журавлівський, Іваново-Лісогорський та Основ'яно-Холодногорський підрозділи загсу. Услід за ними були відкриті повітові підрозділи загсу. У Сумському, Валковському і Волчанському повітах із початку лютого цього року почали утворюватися волосні підрозділи загсу, які забезпечувалися реєстраційними книгами і бланками без участі окружного підрозділу загсу. За сприяння останнього розпочиналася “громадянська реєстрація” у волосних підрозділах загсу Богодухівського, Зміївського, Ізюмського, Харківського та інших повіті.

На початку березня 1920 р. в Харківському окружному підрозділі загсу взялися за влаштування центрально-метричного архіву. Його утворювали із метричного архіву колишньої “духовної” консисторії та метричних книг існуючих у губернії конфесій, віросповідань. Протягом наступного місяця до центрально-метричного архіву були прийняті єврейські метричні книги (ті, що зберігалися у рабина міста Харкова і колишній міській управі), метричні книги магометанського мулли, лютеранського пастора і настоятеля Римо-Католицького костелу (за один рік). У підрозділі загсу висловлювали жаль через відсутність можливості “виребувати” до цього архіву метричних книг деяких “іновірних парафій”: “настоятель Римо-Католицької церкви заявив, що всі книги, окрім книг 1917 року, він надіслав Могилевському архієпископу, представник караїмської громади пояснив, що їхній наставник перевіз метричні книги до Сімферополя, місце перебування представника вірмено-григоріанської церкви і другого магометанського мулли не було встановлено”.

На завершення справ центрального Харківського відділу загсу, ліквідованого на початку лютого 1920 р. з передачею його функцій районним підрозділам загсу, окружним підрозділом загсу з 9 лютого по 15 квітня цього року із новоутвореного архіву було видано 117 довідок, тоді як актів громадянського стану за цей період ним було оформлено 39.

Характерно, що під час організації установ загсу в їхніх документах зазначалося, що в Україні це відбувається вразі, відтоді як тут в результаті “Денікінської навали” були втрачені книги і діловодство підрозділів загсу, тобто всі дані для оцінки діяльності останніх протягом короткого першого періоду “громадянської реєстрації”, який тривав з березня по червень 1919 р. Усе це мимоволі передбачало звернення новостворених установ загсу до результатів безперервної “двохрічної роботи” з організації “громадянської реєстрації” у сусідній “Великоросії”.

Враховуючи деякі вказівки із “місцевого” життя, досвід “великоросійської” республіки, їм доводилося дбати про “бережне” ставлення до всього того, що могло б полегшити проведення відповідної реформи в Україні. “Хворим” місцем у роботі окружних підрозділів загсу здавалися архіви метричних книг, вилучені з архівів “духовної” консисторії. “Викинуті волею обставин, головним чином через нестачу приміщень із своїх старих сховищ, — ішлося у звіті Харківського окружного підрозділу загсу за період з 12 грудня 1919 року по 25 квітня 1920 року, — вони часто звалені у безладі і багату ще сили й засобів належало докласти, щоб зробити їх працездатними”. “А архіви ці дуже необхідні для роботи, — як далі стверджували автори вказаного звіту, — вони потрібні й при складанні мобілізаційних списків, і для видачі довідок про вік дітей, які вступають до школи, і для отримання документів, які засвідчували б вік осіб, що потребують соціального забезпечення, і членів їхніх сімей (для визначення складу, працездатності останніх), і для надання відомостей народному суду, який постійно звертається за архівними довідками до окружного підрозділу”.

До того ж при реєстрації актів громадянського стану не вдавалося визначити їхню кількість. Крім слабкості самої організації реєстрації актів громадянського стану, через яку надходження даних до центрального відділу загсу не відзначалося точністю, була ще одна причина — дещо іншого порядку. Кількість зареєстрованих актів громадянського стану не відображала всієї кількості фактичних подій: народжень, шлюбів, смертей тощо. Це відбувалося тому, що значна частина населення не поспішала позбутися “звички” реєструвати акт громадянського стану в момент здійснення релігійного обряду. Поруч із “інструкуванням” та “організаційною” роботою Харківському окружному підвідділу загсу з 12 грудня 1919 р. по 25 квітня 1920 р. вдалося зареєструвати 80 випадків народжень, 401 — смертей, 243 — шлюбів, 99 — розлучень і 2 — зміни прізвищ.

У перші роки радянської влади, як і за царських часів, відбувалася реєстрація переважно чотирьох актів громадянського стану: шлюбів, народжень, розлучень та смертей. Здійснювали її органи радянської влади відповідно до правил, закріплених декретами Раднаркому УСРР “Про громадянський шлюб і про ведення книг актів громадянського стану” та “Про розлучення” від 17 лютого 1919 р., опублікованими за підписами голови Раднаркому УСРР Х.Раковського, наркома юстиції УСРР О.Хмельницького та керуючого справами уряду М.Грановського 20 лютого цього року⁶. Положення декрету “Про розлучення” поширювалися і на церковні та релігійні шлюби дореволюційного періоду, що тепер прирівнювалися до зареєстрованих громадянських шлюбів і визнавалися дійсними.

Поки центральними відомствами Наркомату внутрішніх справ УСРР запроваджувалися нові форми бланків, книг реєстрації актів громадянського стану із зразками їх заповнення, місцеві підвідділи загсу робили записи шлюбів, народжень, розлучень, смертей у старих, переважно православних метричних книгах, змінюючи їх розмітку, назви деяких колонок. На останній сторінці таких книг розміщувався остаточний напис про кількість зареєстрованих осіб, аркушів, а протягнутий кожно з цих книг шнур заклеювався сургучевою печаткою, як того ще на час революції 1917 р. вимагали загальні уявлення про рівень захищеності метричних книг від фальсифікації.

Особливої зацікавленості запропонованими “зверху” варіантами документального оформлення цих записів актів громадянського стану на місцях тоді не виявляли. Так, Полтавським губернським підвідділом загсу при фіксації фактів шлюбів і народжень у місті не відображалися заяви про добровільний вступ до шлюбу за відсутності зазначених у ст. 2 декрету Раднаркому УСРР про громадянський шлюб перешкод, як, власне, і складові системи захисту від фальсифікацій (вимога про наявність після кожного запису про шлюб підпису нареченого і нареченої, після кожного запису про народження підпису батьків або осіб, котрі тих замінювали, та скріпленням підписів завідуючого підвідділом і секретаря) (див. *табл. 1, 2* (зберігаємо мову оригіналу))⁷, включені з початку 1920 р. до офіційно затверджених бланків реєстраційних книг записів шлюбів і народжень⁸.

Таблиця 1

Книга реєстрації актових записів про одруження м. Полтави
за 1920 рік (фрагмент)

№ записи	№ записи местным подделом	Месяц и число заключения брака	Имя, отчество, фамилия и род занятий жениха и невесты	Местожительство и адрес жениха и невесты	Год, месяц и число рождений жениха и невесты	Семейное положение жениха и невесты (холосты, вдовы, разведены)	Фамилия, которой брачующиеся желают именоваться	Особые примечания
161	162	11 февраля 1920 г.	Никита Карлович Полиивец, делопроизводитель Губвоенкома; Нина Петровна Усик, переписчица губвоенкома	г.Полтава Александровская ул. № 6 Адрес невесты тот же	Жениха 1896 г. 3 апреля невесты 1901г. 22 августа	Оба вступают в первый брак	Полиивец	

Таблиця 2

Книга реєстрації актових записів про народження м.Полтави
за 1920 рік (фрагмент)

№ записи	№ записи в местном подделе	Месяц и число рождения	Место рождения	Пол Ребенка	Имена, и фамилия ребенка	Имена, фамилия и род занятий родителей	Постоянное местожительство родителей	Возраст родителей	Который по числу имеющихся у данных родителей детей	Особые примечания
67	67	22 декабря 1919 г.	г.Полтава Петровская площадь № 3	Женский	Мария Имшенецкая	Александр Яковлевич Имшенецкий, адвокат, Клавдия Осиповна Имшенецкая, врач	г.Полтава Петровская * площадь №3	Отцу 33 г. матери 33 г.	Ребенок является третьим	

Щоправда, у записах Полтавського губерньського підвідділу загсу, переплетених у “реєстр шлюбів”, “реєстр народжень”, “реєстр розлучень” та “реєстр смертей” і датованих 1920 роком, які нині відповідно до затвердженого наказом Міністерства юстиції України 21 грудня 2000 р. “Переліку документів відділів реєстрації актів громадянського стану зі строками їх зберігання”, передаються до державного архіву Полтавської області, не знаходимо відміток про виконання релігійних обрядів, сімейний стан (виразів “православний”, “іудейського віросповідання”, “магометанського віросповідання”, “неодружений”, “дівця”) тощо. Останні ставали обов’язковими відомостями, які вносилися, приміром, Крюківським місцевим підвідділом загсу (створений Крюківським волосним комітетом рад, що належав до Кременчуцького повіту Полтавської губернії) у виготовлені типографським способом екземпляри книг записів шлюбів, народжень, розлучень, смертей за 1920 і наступні роки.

У реєстраційній книзі записів про розлучення посаду Крюків за 1920 (продовженій наступного 1921 року) (див. табл. 5.3)⁹, яка складалася із двосторонніх бланків (кожен із них уміщував інформацію не більш як про дві справи), виявляємо заповненою і графу “Особливі примітки”, що відтворювала і положення раннього радянського шлюбно-сімейного законодавства. Окрім вказівок на місцепроживання розлучених подружжя чи їхніх дітей, виклик їх до загсу через місцеву газету “Известия”, згоду подружжя на розлучення, видачу “перших метричних виписок” тощо, тут уміщувалися примітки типу: — “Шлюб розірвано через публікацію “Дело Революции” від 7/УІ-20 року”, “Згідно декрету Нар. Ком. від 17 лютого 1919 року і роз’яснення до нього циркуляру Кременчуцького повітового Підзагсу від 2/УІІІ-20 року за № 587, шлюб при небажанні одного із подружжя розірвано”¹⁰ та інші.

Слугувати суспільним і державним інтересам покликані були і записи, зроблені вказаними підвідділами загсу у реєстраційних книгах смертей за 1920 — 1922 р.¹¹ Звідси й особлива форма запису в них: перша його частина нагадувала про порядок розташування елементів у відповідних формулярах колишніх церковних метричних книг (див. табл.4)¹², друга — про функції загсів з обслуговування потреб влади. Тут мовилося про причини смерті, осіб, які пробили заяву про неї тощо.

З появою 4 березня 1919 р. декрету Раднаркому УСРР “Про права громадян змінювати свої прізвища і прозвища” перелік реєстраційних книг у загсах поповнювався книгами записів осіб, що змінили свої прізвища і прізвиська, крім випадків вступу в новий шлюб¹³. Невдовзі тут почали вести і книги записів заяв про походження зачатих позашлюбних дітей та книги записів безвісно відсутніх, котрі пізніше в радянській адміністративній практиці не прижилися. Книги записів безвісно відсутніх, за офіційними поясненнями, наприклад, відмінили як такі, що мали значення швидше в буржуазних державах для кредиторів.

Варто зазначити, що запровадження згаданих записів передбачалося Кодексом законів УСРР “Про акти громадянського стану, про шлюб, сім’ю та опіку”, опублікованим у липні 1919 року за підписом (за голову Раднаркому) наркома юстиції УСРР О.Хмельницького в газеті “Известия Киевского Совета рабочих депутатов”. (Про підготовку у відділі законодавчих завбачень Наркомату юстиції УСРР кількох проектів, у тому числі кодексу шлюбного, сімейного і опікунського права заступник наркома юстиції УСРР тов. Чорний повідомляв на початку червня 1919 року на з’їзді волосних виконкомів Одеської губернії)¹⁴. Цей документ, який “являв собою технічно дуже вдалу переробку російського кодексу 1918 р. і був побудований на тих же принципових засадах, що й кодекс РРФСР”¹⁵, фактично не був введений в дію. Його навіть не публікували у Збірнику законень і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України.

Таблиця 3

Книга реєстрації актових записів про розірвання шлюбу посаду
Крюків Кременчуцького повіту Полтавської губернії за 1920 — 1921 рр.
(фрагмент)

№ записи	Месяц и число постановления о разводе	Название суда вынесенного постановления и № постановления	Имена, фамилии и род занятий разводящихся	Место жительства разводящихся	Возраст (год, месяц и число) разводящихся	Семейное положение предшествовавшие расторгаемому браку	Число детей, происшедших от расторгаемого брака	Фамилии, которыми желают именоваться разводящиеся супруги и их дети	Особые примечания
32	Октябрь 28 1920г.	Крюковский, Кременчуцкой губ., Пододт. Вагса	Михаил Данилович Харибин, правосл., великорос, грамотный, молотобоец Татьяна Спиридоновна Харибина, урожден. Подустрова, правосл., украинка, неграмотная, домашняя хозяйка	Крюков на Днепре, Херсонская ул. д. №12 То же	1887р. 1-го октября 1993 7-го января	Женат первым браком Замуж. первым браком	Нет Нет	Харибин Подустрова	
Подпись разводящихся			(Подпись)	Заведующий подотделом		(Подпись)	Секретарь		
						(Подпись)			

Таблиця 4

Книга реєстрації актових записів про смерть посаду Крюків
Кременчуцького повіту Полтавської губернії за 1921—1922 роки (фрагмент)

№ записи	Число и месяц совершения захождения	Пол умершего	Фамилия, имя и отчество умершего	Возраст (число месяца и год рождения)	Число, месяц и год смерти	Место смерти (губерния, уезд, город волость, селение)	Постоянное место жительства умершего (указать подробный адрес)	Род занятий умершего (профессия, положение в промысле)
Запись								

Проте українська адміністративна і судова практика, керуючись революційною правосвідомістю, “уміло і твердо” запроваджувала відтворені цим документом положення декретів Раднаркому УСРР від 20 лютого 1919 р., що “замінили попередню церковну форму шлюбу реєстрацією шлюбу перед радянською владою, відібрали будь-яке юридичне значення у релігійного обряду взяття шлюбу і ліквідували всі осячені церквою патріархально-феодалні перешкоди до шлюбу”¹⁶.

В Україні, як і в Росії, усім адміністративним і духовним установам, яким раніше підпорядковувалася реєстрація шлюбів, народжень і смерті за обрядами будь-яких віросповідних культів, декретом Раднаркому УСРР “Про громадянський шлюб і про ведення книг актів громадянського стану” наказувалось негайно здати відповідні книги записів до місцевих підвідділів записів актів громадянського стану. Водночас усі справи про розірвання шлюбів, що тоді розглядалися в духовних консисторіях відомства православного та інших віросповідань, у “Київському Синоді і всяких установах інших християнських та іновірних віросповідань і у службових осіб по управлінню духовними справами всяких віросповідань”, за якими не ухвалено рішень або ухвалені рішення ще не набрали законної сили, визнавались декретом Раднаркому УСРР “Про розлучення” зниженими і такими, що підлягають з усіма архівами охороні місцевими підвідділами записів актів громадянського стану¹⁷.

Поховальні релігійні обряди в храмах і на кладовищах, переданих декретом Раднаркому УСРР “Про кладовища і похорони” від 1 червня 1919 р. у відання відділів комунального господарства місцевих рад депутатів, відповідно до цього декрету дозволялося відправляти за бажанням родичів і близьких померлого, за їх рахунок. Але жодне поховання не могло бути допущено управлінням кладовища без наявності виданого місцевим підвідділом записів актів громадського стану документу, який засвідчував реєстрацію в ньому факту смерті даної особи¹⁸.

Подібні вимоги вміщував і спеціальний розділ “Про метричні книги” інструкції Наркомату юстиції, Наркомату внутрішніх справ і Наркомату освіти УСРР від 10 листопада 1920 р. про застосування законоположень про відокремлення церкви від держави. Щоправда, в ньому служителям культу дозволялося робити копії з вилучених метричних книг, видавати за вимогою бажаючих осіб окремі приватні посвідчення про здійснення (звісно, після офіційної реєстрації відповідних актів громадянського стану) релігійних обрядів хрещення, поховання, вінчання, зняття церковного благословіння тощо, за умови, що ті не мають ніякого юридичного значення¹⁹.

Дещо пізніше із введенням в дію Кримінального кодексу УСРР, тобто з 15 вересня 1922 р., за відправлення релігійних обрядів до реєстрації відповідних актів громадянського стану було встановлено кримінальну відповідальність. Її було скасовано з моменту надання чинності Кримінальному кодексу УСРР у редакції 1927 р., тобто з 1 листопада 1927 р., вірогідно, з огляду на значну релігійність населення в країні. “<...>Поскільки арт. 123¹ Кримінального Кодексу скасовано, постільки служників культу не можна притягати до відповідальності за виконання релігійних обрядів раніш реєстрації актів громадянського стану в органах ЗАГСу і не можна їм робити перешкод у виконанні релігійних обрядів раніш, чим їх зареєстровано в органах ЗАГСу”, — “таємно” повідомлялося 25 березня 1929 р. із адміністративного управління Наркомату внутрішніх справ УСРР до Шепетівського та всіх інших окружних адміністративних відділів. Наприкінці цього пояснення однак зазначалося, що “писаних довідок про це їм (служникам культу — Г.Л.) давати не слід, а треба відповідати усно”. “Коли вони будуть

вимагати писаних пояснень, — говорилося тут, — то належить відповіді, що тлумачення законів, зокрема дача таких пояснень, не належить до функцій адмін-відділу”²⁰.

Отже, разом із процесом відокремлення церкви від держави радянська влада здійснювала передачу ведення актів громадянського стану державі, оголосивши, наприклад, шлюб звичайною угодою, котра підлягала реєстрації і вільному розторгненню за заявою хоча б однією із сторін. При цьому, окрім завдань формальної ліквідації церковної метрикації на користь сімейно-шлюбним відносинам, законодавство про здійснення записів актів громадянського стану перших років радянської влади покликане було виконувати завдання значно ширшого масштабу з очевидним політичним підтекстом. Показовими у цьому плані є висновки про нанесення духовенству “приголомшливого удару”, нанесеного вилученням метричних книг, зроблені в дусі революційного часу в офіційних виданнях 20-х років.

1. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины (далі: СУ УССР). — Харьков, 1919. — № 3. — Ст.37. — С.35. 2. Державний архів Харківської області (далі ДАХО). — Ф. Р-202. — Оп.1. — Спр.36. — Арк. 51 зв. 3. ЗУ УССР. — Харьков, 1919. — №12. — Ст.143. — С.167-168. 4. Действия и распоряжения Советской власти по отделению церкви от государства // Антирелигиозная пропаганда. Сборник материалов. — Харьков, 1922. — С.220. 5. ДАХО. — Ф. Р-202. — Оп.1. — Спр.36. — Арк. 51. 6. СУ УССР. — Харьков, 1919. — №12. — Ст.144. — С.168-170; Ст. 145. — С.170-171. 7. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). — Ф. Р-9126. — Оп.1. — Спр.3. — Арк.2, 32; Спр.1. — Арк.1, 16. 8. ДАПО. — Ф. Р-9126. — Оп.6. — Спр.2. — Арк.2, 3-132; Спр.1. — Арк.1-228. 9. ДАПО. — Ф. Р-9126. — Оп.6. — Спр.3. — Арк.1, 2, 17 зв. 10. ДАПО. — Ф. Р-9126. — Оп.6. — Спр.3. — Арк.12; 18. Там само. — Арк.36. 11. ДАПО. — Ф. Р-9126. — Оп.1. — Спр.8. — Арк.1-94; Оп.6. — Спр.6. — Арк.1-45. 12. ДАПО. — Ф. Р-9126. — Оп.1. — Спр.8. — Арк.37. 13. СУ УССР. — Харьков, 1919. Ч.2. — Ст. 226. — С. 303-304. 14. Старый и новый суд. Юридическая и судебная хроника // Вестник Одесского губернского юридического отдела. — 1919. — № 1. — С.30. 15. *Сливицкий В.И.* Кодекс законов о семье, опеке, браке и об актах гражданского состояния // Вестник советской юстиции. — 1925. — № 22(56) — С.872. 16. *Сливицкий В.И.* Основные вопросы брачного и семейного права УССР // Памяти проф. В.М.Гордона. Сборник статей кафедры “Проблемы современного права” и правового факультета Инст. Нар. Хоз. — Харьков, 1927 — С.228. 17. СУ УССР. — Х.; 1919. — № 12. — Ст.144. — С.170-171. 18. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. — Київ, 1963. — Т.І. 1917-1941 рр. — С.126-127. 19. Действия и распоряжения Советской власти по отделению церкви от государства // Антирелигиозная пропаганда. Сборник материалов. — Харьков, 1922. — С.201. 20. ДАХО. — Ф. Р-845. — Оп.2. — Спр.609. — Арк. 23.

ЗМІСТ

<i>Нагребельний В.П.</i> 85-річниця Національної академії наук України	3
<i>Бошицкий Ю.Л.</i> Актуальные вопросы международного сотрудничества в сфере юридической науки: преимущества и перспективы венгерского опыта	6

Розділ I

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Мірошніченко М.І.</i> Виникнення перших ранньодержавних утворень праслов'ян на теренах України	10
<i>Малишев Б.В.</i> Судова правотворчість як об'єкт наукового пізнання	17
<i>Сморозинський В.С.</i> Суб'єктний склад судової влади (окремі питання теорії права)	22
<i>Корчевна Л.О.</i> Співвідношення загального права і права справедливості (на прикладі правової системи Англії)	27
<i>Новіков М.М.</i> Соціосистемний підхід до факторів взаємодії держави і громадянського суспільства	32
<i>Мороз Г.В.</i> Участь громадськості в обговоренні проєктів законодавчих актів з охорони довкілля	38
<i>Манько Д.Г.</i> Першоелемент легалізації. Детермінація легалізації в межах правової дійсності	43
<i>Фатхутдінов В.Г.</i> Права людини, правоохоронна діяльність та гуманізм	47
<i>Кельман Л.М.</i> Проблеми правозастосування у діяльності органів внутрішніх справ	53
<i>Оніщенко Н.М., Лоцихін О.М.</i> Розвиток соціальної, демократичної держави: економічні функції та завдання	57
<i>Ліпкан В.А.</i> Теорія криз при дослідженні ролі біфуркацій в еволюції системи національної безпеки	61

<i>Сарновська С.О.</i> Сучасний стан та подальший розвиток вчення про механізм правового регулювання	68
<i>Ушаков О.М.</i> Правовий порядок як філософсько-правова категорія	79
<i>Шокіна Т.В.</i> Вплив історичних джерел мусульманського права на становлення мусульманської доктрини права	83
<i>Томашевська М.О.</i> Корпоративне регулювання: сутність, ознаки, тенденції	88
<i>Варич О.Г.</i> Інтерес як необхідний фактор правового втручання держави у сферу економіки	92

Розділ 2

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Никифорак М.В.</i> Ганс Гросс: життя і науково-педагогічна діяльність	99
<i>Дунаєва Л.М.</i> Проблема влади та самоврядування у правовій державі (в російській та українській політико-правовій думці початку ХХ століття)	103
<i>Лаврик Г.В.</i> Правове забезпечення реєстрації актів громадянського стану в Радянській Україні у 1919 — 1920 рр. та її антирелігійна спрямованість	108
<i>Чеботок Н.В.</i> Конституційно-правове забезпечення етнонаціональної політики Західноукраїнської Народної Республіки	117
<i>Савич О.С.</i> Передумови формування альтернативного соціального страхування: історико-правові аспекти	123

Розділ 3

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

<i>Лемак В.В.</i> Законодавчі основи діяльності політичних партій: досвід Чеської Республіки	131
<i>Француз А.Й.</i> Конституційно-правові основи функціонування інститутів представництва у демократичних політичних системах	134
<i>Чечерський В.І.</i> Проблемні питання щодо здійснення функцій органами постсоціалістичної прокуратури в державах Центральної та Східної Європи	143
<i>Гринюк Р.Ф.</i> Питання взаємодії громадянського суспільства та правової держави в правовій теорії Б. Чичерина	148
<i>Марцеляк О.В.</i> Омбудсмани з захисту прав студентів та учнів: світовий досвід діяльності та перспективи їх становлення в Україні	155

<i>Прієшкіна О.В.</i> Законодавство України про місцеве самоврядування: проблеми та перспективи	160
<i>Бойко Р.І.</i> Інтерпеляція у контрольній діяльності парламенту України	164
<i>Француз Т.І.</i> Політичні права в структурі конституційно-правового статусу людини і громадянина	168
<i>Алмаші М.М.</i> Захист інформаційних прав національних меншин в Україні	175
<i>Бігун І.М.</i> Реалізація прав національних меншин в Україні на регіональному рівні	178
<i>Шимін Ю.В.</i> Теоретичні підходи до визначення поняття конституційного ладу у сучасній юридичній науці	181
<i>Захаров А.С.</i> Інституційно-правове забезпечення взаємодії парламенту та уряду в контексті політичної реформи в Україні	190
<p><i>Розділ 4</i></p> <p>ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО</p>	
<i>Кравцова Т.М.</i> Загальна характеристика законодавства у сфері державного регулювання господарської діяльності та основні тенденції його розвитку	199
<i>Коломоєць Т.О.</i> До питання удосконалення дослідження та практики використання адміністративного примусу в Україні на сучасному етапі	204
<i>Бут Ю.А.</i> Становлення діалогово-згоджувальної системи управління в Україні	208
<i>Кузьменко О.В., Баб'як А.</i> Процесуальні строки адміністративного судочинства	215
<i>Костів М.В.</i> Види адміністративної правосуб'єктності юридичних осіб	222
<i>Грошовик Ю.Я.</i> Організаційно-правова характеристика джерел тіньових відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності	228
<i>Шило Л.І.</i> Право приватної власності та державна реєстрація об'єктів нерухомого майна	235

Розділ 5

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

<i>Притика Ю.Д.</i> Принципи третейського розгляду: поняття, генеза формування, значення	240
<i>Заїка Ю.О.</i> Принципи спадкового права	252
<i>Канзафарова І.С.</i> Санкція і відповідальність у цивільному праві (проблема співвідношення)	257
<i>Борщевський І.В.</i> Оренда єдиного майнового комплексу державного та комунального підприємства	261
<i>Воловик В.В.</i> Цивільно-правові аспекти відчуження векселя після настання строку платежу та протесту в неплатежі або після закінчення строку платежу	268
<i>Василенко К.П.</i> Обов'язки замовника та права підрядника за договором побутового замовлення	275
<i>Логвінова М.В.</i> Поняття субсидіарної відповідальності батьків	281
<i>Глуговська О.М.</i> Значення конституційної засади гласності судового процесу як гарантії здійснення демократичного правосуддя в цивільних справах	290
<i>Кучеренко І.М.</i> Майнові права та обов'язки членів кооперативу за законом "Про кооперацію"	295
<i>Васильченко В.В.</i> Система і порядок набуття спадщини за новим цивільним законодавством	299
<i>Єрмоленко В.М.</i> Об'єкт в майнових правовідносинах	306
<i>Труфанова Л.М.</i> Класифікація юридичних осіб	313
<i>Ващук О.М.</i> Конституційно-правовий статус громадських організацій України	320
<i>Бонтлаб В.В.</i> Правове регулювання доменних імен	326
<i>Гончарова Н.М.</i> Договір доручення на виконання функцій управління пакетом акцій, що належить державі: деякі проблеми правового регулювання	331
<i>Бикова О.Ю.</i> Деякі особливості розірвання шлюбу державним органом реєстрації актів цивільного стану	338
<i>Васильєва Н.М.</i> Деякі питання доказування у спорах, пов'язаних з несхоронністю вантажу	343
<i>Шановалова О.І.</i> Сплата (передача) неустойки і виконання зобов'язання	348

<i>Гура М.В.</i> Проблеми правової охорони комп'ютерних програм у зв'язку зі змінами у законодавстві з інтелектуальної власності	354
<i>Мозіліна Т.</i> Проблема підстав руху спадкових правовідносин з приводу прийняття спадщини	359
<i>Калениченко П.А.</i> Правові проблеми визначення музичного шоу-бізнесу як сфери авторсько-правової охорони	364
<i>Мирославський С.В.</i> Щодо публічної достовірності векселя	369
<i>Шандровська Л.М.</i> Умови дійсності договорів за новим Цивільним кодексом України	374
<i>Ковдій Т.О.</i> Правове становище непідприємницьких юридичних осіб (окремі аспекти)	379
<i>Малюга Л.В.</i> Особисті немайнові відносини як предмет цивільно-правового регулювання	383
<i>Гарагонич О.В.</i> Розвиток організаційно-правових форм суб'єктів підприємництва в Чехії, Словаччині та Україні	390
<i>Гомонай В.В.</i> Теоретичні аспекти господарської діяльності	400
<i>Рев'юк Н.В.</i> Проблеми удосконалення законодавства про заставу	405

Розділ 6

ФІНАНСОВЕ ТА БАНКІВСЬКЕ ПРАВО

<i>Легкова М.Ф.</i> Юридична природа фінансово-правових санкцій, що застосовуються за порушення податкового законодавства	413
<i>Радишевська О.Р.</i> Податкова Ординація Польщі — європейський приклад кодифікації податкового права для України	418
<i>Зоріна О.І.</i> Оподаткування в офшорних зонах у контексті глобалізації	423
<i>Сідак М.В.</i> Правовий статус національних банків країн Центральної Європи та України: порівняльний аналіз	426
<i>Золотарьова М.К.</i> Фінансові санкції за порушення податкового законодавства: правове регулювання та проблеми застосування	431
<i>Зима Д.Л.</i> Особливості взаємодії органів державної податкової служби з іншими контролюючими суб'єктами	436

Розділ 7
ТРУДОВЕ, АГРАРНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

<i>Лазор В.В.</i> Правовые проблемы формирования института индивидуальных трудовых разногласий в современных условиях	442
<i>Близнюк Е.А.</i> Расторжение трудового договора по инициативе работника	450
<i>Бусуйок Д.В.</i> Види обмежень щодо набуття у власність та розпорядження земельною ділянкою за законодавством України	456
<i>Чорноус О.В.</i> Правовий режим виключної (морської) економічної зони України та її природних ресурсів	460
<i>Котляр О.</i> Правова основа національних меншин Німеччини у земельному та комунальному законодавстві (на прикладі лужицьких сербів)	465
<i>Бахуринська М.М.</i> Земля як національне багатство народу України у концесійних відносинах	473

Розділ 8
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНОЛОГІЯ

<i>Богатирьов І.Г.</i> Роль міжнародних стандартів у гуманізації системи покарання (теоретико-прикладний аспект)	478
<i>Зайцев А.В.</i> Соотношение ограниченной вменяемости с физиологическим аффектом и физиологическим опьянением	484
<i>Литвак О.М.</i> Органи кримінальної юстиції	489
<i>Котовенко А.М.</i> К вопросу об объекте транспортных преступлений	499
<i>Ахтирська Н.М.</i> Сучасні тенденції класифікації доказів у кримінальному судочинстві	505
<i>Вереша Р.В.</i> Дослідження окремих проблем вини в науці радянського кримінального права (початок 60-х — середина 70-х років ХХ ст.)	510
<i>Скуліш В.Є.</i> Корупція як загроза економічній безпеці	515
<i>Анчукова М.В.</i> Превышение пределов причинения вреда при совершении деяния, связанного с риском	521
<i>Войтович Є.М.</i> Особливості криміналістичної характеристики вбивств минулих років	526
<i>Павлов О.Г.</i> Про зміни законодавства ФРН, спрямовані на посилення протидії міжнародному тероризму	529

<i>Стеценко Ю.В.</i> Сучасний стан та можливі шляхи протидії суспільно небезпечним проявам свободи слова та інформації в Україні	534
<i>Неживець О.М.</i> Ресоціалізація та реабілітація засуджених і осіб, звільнених з місць позбавлення волі	541
<i>Павленко В.Г.</i> Кримінальне покарання у виді громадських робіт: диференціація відповідальності та індивідуалізація покарання в процесі застосування	547
<i>Кобан Ж.І.</i> Права людини як об'єкт кримінально-правової охорони	552
<i>Шульга І.В.</i> Зародження та розвиток карної системи України	556
<i>Свищуленко М.П.</i> Юридичні факти у механізмі правового регулювання екстрадиції	562
<i>Петров Д.М.</i> Вплив наркоманії на фізичний та психічний розвиток неповнолітніх	568
<i>Телятник Л.А.</i> Розробка методики використання інформаційно-комп'ютерних технологій для створення типажів образів у кінематографі, образотворчому мистецтві, криміналістиці та в інших сферах	571

Розділ 9

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

<i>Мозіль З.М.</i> Правовий аналіз місця та ролі СОТ у міжнародних торгових відносинах	577
<i>Шуміленко А.П.</i> Роль Генеральної асамблеї ООН та ЕКОСОП ООН у міжнародному інституційному механізмі імплементації норм міжнародного права у сфері боротьби з торгівлею жінками	583
<i>Голубєва В.О.</i> Нетарифні заходи та регулювання зовнішньоторговельної діяльності	589

Розділ 10

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

<i>Алексєєнко І.В.</i> Культура і цінності людини крізь призму глобалізації	597
<i>Маларчук В.А.</i> Партійні групи Європейського парламенту в міжнародній політиці	603
<i>Кіндратець О.М.</i> Моделі соціальної держави: переваги та недоліки	608
<i>Піляєв І.С.</i> Політико-правові аспекти розвитку та інституціоналізації співпраці між Радою Європи та Європейським Союзом	615

<i>Лясота Л.І.</i> Особливості процесу формування партійної системи в посткомуністичних країнах Центральної Європи	620
<i>Слободян О.Т.</i> Інтерпретувати право означає бути політиком: метафізичні та прагматичні джерела політичного	624
<i>Мілова М.І.</i> “Відроджувальний процес” як фактор кризи тоталітарного правління в Болгарії	630
<i>Столбуненко М.М.</i> Інституційні передумови “тіньової політики” та корупції у посткомуністичних суспільствах	642
<i>Денисюк С.Г.</i> Формування позитивного іміджу України в умовах глобалізації	648
<i>Поляркова Т.К.</i> Проблема якості української демократії	654
<i>Кіссе А.І.</i> Етнополітичні конфлікти: проблеми типологізації	659
<i>Біленко С.С.</i> Базовые факторы анализа деятельности политического лидера: некоторые аспекты	663
<i>Бідзюра І.П.</i> Концептуальні засади регіональної політики України	668
<i>Волинський А.К.</i> Політичні конфлікти і методи їх розв’язання в умовах реформаційних політичних процесів	672
<i>Нагорний С.С.</i> Особливості конституцій країн Арабського Сходу: їх зміст, сутність і види	680
<i>Молібога Р.М.</i> Про дослідження процесів становлення місцевої влади в Україні: деякі методологічні аспекти	688
<i>Тоїчкін О.М.</i> Етнонаціональний вимір програм і діяльності політичних партій України (історіографічний аспект)	694
<i>Юрченко І.І.</i> Джерела формування особистісної концепції політичного лідерства: історико-політологічна перспектива	700
<i>Дубінчак В.М.</i> Місце правоохоронних органів у механізмі держави	709

Розділ II РЕЦЕНЗІЇ

<i>Регушевський Е.Є, Регушевський Р.Є.</i> Вперше українською мовою	715
<i>Гайворонський В.М.</i> Новий підручник із цивільного права України	717